

оказанных туристских услуг в целом по Украине за 2008 г. составила 11,6%, платежей в бюджет от субъектов туристической деятельности – 15,2%. Таким образом, по итогам 2008 г. Государственной налоговой администрацией в АРК в бюджеты всех уровней собрано 4275,6 млн. грн. налогов, что превышает аналогичный показатель 2007 г. на 972,0 млн. грн. Предприятиями рекреационной сферы мобилизовано в бюджеты всех уровней 286,3 млн. грн. налогов, что составляет 7,3% всех налогов региона. Положительное влияние оказывает курортный сезон и на другие отрасли. Так, сохраняется тенденция роста поступлений налогов от предприятий торговли и общественного питания, строительства, транспорта и связи именно в «пик» курортного сезона. При этом большая часть всех налогов (42,5%) поступает от рекреационных предприятий Ялты. При этом доля участия в Сводном бюджете АР Крым предприятий рекреационной сферы сопоставима по удельному весу со строительством (доля данной отрасли 6,5%); выше, чем поступления от деятельности транспорта, сельского хозяйства, связи, пищевой и химической промышленности.

Обобщая, следует отметить, что развитие рекреации и увеличения объема рекреационных услуг требуют взвешенного подхода, так весьма высоки социальные последствия. Среди преимуществ развития рекреационной сферы следует отметить увеличение денежного потока в регион, в том числе притока иностранной валюты; рост валового регионального продукта, расширение предложения рынка труда, развитие инфраструктуры, которая может быть использована не только рекреантами, но и местным населением, усиление инвестиционной привлекательности и повышение деловой активности региона. Среди негативных последствий повышения роль рекреации в экономическом развитии региона следует отметить влияние на рост цен на местные товары и услуги, использование земельных и других ресурсов, на недвижимость. Также значительный поток выездного туризма способствует оттоку капитала за пределы региона. Наличие значительного количества рекреантов вызывает экологические и социальные проблемы. С учетом данных факторов дальнейшая разработка проблемы эффективности рекреационной сферы должна быть направлена на изучение именно негативных эффектов развития рекреации в регионе.

Источники и литература

1. Саак А.Э., Пшеничных Ю.А. Маркетинг в социально–культурном сервисе и туризме. – СПб: Питер, 2007. – 480 с.
2. Экономика современного туризма / Под ред. Карповой Г.А., Воронцова В.Г., Нотарова М.В. и др. – СПб: Герда, 1998. – 358 с.
3. Дурович А., Анастасова Л. Маркетинговые исследования в туризме: Учеб.–практ. пособие. – Мн.: Новое знание, 2002. – 348 с.
4. Дурович А.П. Маркетинг в туризме.– Мн.: Новое знание, 2004. – 496 с.
5. Крым. Курорты. Туризм. Статистический бюллетень 2008. – С., 2009. – 28 с.

Нефедова Н.Є., Яворська В.В.

УДК 338.48

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ І РЕСУРСИ СУЧАСНОГО ТУРИЗМУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Згідно із Законом України «Про туризм», який встановлює правові, організаційні та соціально–економічні засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України, туризм – це багатогранне суспільне явище та найдинамічніша сфера людської діяльності, що пов'язана з добровільною тимчасовою зміною місця перебування, ритму і середовища життя з різноманітною (пізнавальною, оздоровчою, професійно–діловою, спортивною, релігійною та ін..) метою, а також з безпосереднім контактом із середовищем (природним, культурним чи суспільним) [2]. Але дослідники цього наукового напрямку доповнюють, що туризм – це також і суспільно–організаційна економічна діяльність, спрямована на виробництво послуг і товарів, для задоволення їх попиту, пов'язаного з відпочинком, відновленням здоров'я, задоволенням духовних запитів [5], [9], [10]. Сучасна індустрія відпочинку, лікування, розваг обумовлює створення системи виробничих, транспортних, торговельних, сервісних підприємств і засобів розміщення для задоволення попиту на туристичні товари і послуги, підготовку кадрів та процес виробництва, реалізації і споживання туристичного продукту на основі використання природних багатств, матеріальних і духовних цінностей суспільства [4]. Процес розвитку індустрії туризму – це складний і динамічний, багатofакторний процес, що залежить від численних передумов та чинників, які сприяють або обмежують темпи розвитку туристичної діяльності. На думку фахівців туризм розвивається під впливом чинників, властивих саме індустрії туризму (факторів функціонування ринку туристичних послуг, формування попиту і пропозиції, виробництва туристичного продукту тощо), а також чинників зовнішнього середовища – це політика і право, у тому числі державна політика і державне регулювання в галузі туризму, економіка і фінанси (макроекономічні і мікроекономічні чинники), культура, соціодемографічні зміни, розвиток торгівлі, транспорту, інфраструктури та науково–технічного прогресу [4]. Крім того, кожен вид туристичної діяльності має свій набір факторів розвитку, де є провідні та другорядні чинники прискорення туристичної діяльності. Залежно від мети подорожі та об'єктів, що використовуються або відвідуються, існують такі види туризму, як культурно–пізнавальний, лікувально–оздоровчий, спортивний, релігійний, екологічний, сільський та інші [2], [4], [5], [9], [10].

Але визначальними факторами розвитку є суспільно-географічні фактори, пов'язані з освоєнням географічного простору, використанням ресурсів природного середовища (географічне положення, кліматичні, земельні, водні тощо), з організацією соціально-економічного простору. Розвиток туризму, як різновиду рекреаційної діяльності, залежить від рівня рекреаційного освоєння території, а саме: рівня її природної та соціокультурної підготовленості, інфраструктурної облаштованості, екологічної й соціальної захищеності як рекреаційного середовища [10]. У ході рекреаційного освоєння йде залучення об'єктів і явищ природного, природно-антропогенного, соціального походження в якості туристичних ресурсів. Туристичним ресурсом вважається все, що можна використовувати у конкретному регіоні для організації туристичної діяльності та залучення туристів. Існує багато класифікацій рекреаційно-туристичних ресурсів, серед яких найбільш деталізовану й докладну класифікацію розробив О.О. Бейдик (2001), де виділені такі рекреаційно-туристичні ресурси, як природні, природно-антропогенні і суспільно-історичні [1].

Одеський регіон – один з привабливіших приморських регіонів України, що має давню історію розвитку туризму, але за останні десятиріччя він зазнав певних втрат. *Метою дослідження* є огляд передумов та чинників розвитку туризму, історико-географічних особливостей рекреаційного освоєння території, характеристика туристичних ресурсів для формування сучасного погляду на перспективи розвитку туризму в Одеському регіоні та сприянню формування нових туристичних потоків.

Історія рекреаційного освоєння території сучасного Одеського регіону співпадає з основними періодами суспільно-історичного розвитку людства, суспільного і територіального поділу праці та відповідає основним етапам заселення та господарського освоєння території Українського Причорномор'я. До початку XIX століття – це *початковий етап*, який тісно пов'язаний з пошуком найзручніших місць для житла, мисливства і рибальства, завойовницьких походів кочових племен. Розширення торговельних і культурних зв'язків, географічні відкриття, що розкривали межі невідомого, змушували людей пересуватися та пізнавати навколишній світ. Особливе місце займає грецька колонізація, пов'язана з розвитком торгівлі. В VII–V ст. до н.е. на Дунаї та Дністрі були засновані античні грецькі міста-колонії Тіра (на території сучасного м. Білгород-Дністровський), Ніконій (на місці с. Роксолани Овідіопольського району), Лікостоман (поблизу сучасного м. Кілія). Залишки Тіри включені до видатних пам'яток археології України. В I–II ст. н.е. південно-західна частина сучасного Одеського регіону входила до складу Римської імперії. З тих часів збереглися залишки велетенської земляної фортифікаційної лінії – Троянського валу, залишки якої тягнуться від с. Старі Трояни (озеро Китай) до смт Суворове (озеро Катлабуг) та далі до м. Болград. Протягом XV–XVIII ст. в період панування Османської імперії були споруджені великі фортеці – Акерманська (Білгород-Дністровська), Ізмаїльська, Кілійська. На місці сучасної Одеси було засновано селище Хаджибей, яке звісно з 1415 року. Пізніше споруджується турецька фортеця Єні-Дунья («Новий світ»). Територія сучасного Українського Причорномор'я була визволена у ході російсько-турецької війни 1787–1791 років під командуванням генерала І.В. Гудовича спільно із загоном українських козаків під керівництвом Антона Головатого і Захарія Чепеги штурмом захопили фортецю Єні-Дунья. В грудні 1790 року була звільнена фортеця Ізмаїл, в результаті чого територія між Південним Бугом та Дністром відійшла до Росії. 27 травня 1794 року був виданий указ Катерини II про заснування на місці Хаджибею нового портового міста, дата народження якого стала 2 вересня 1794 року. На початку 1795 року він був названий Одесою на пам'ять про стародавню грецьку колонію Одесос, яка в VI ст. до н.е. знаходилась у Північному Причорномор'ї (пізніше було встановлено, що на її місці було засновано болгарське місто Варна). Будувалася Одеса за планом, який був розроблений інженером-полковником російської армії Францем Деволаном. В будівництві приймали участь архітектори Ф. Боффо, О. Бернардацці, Ф. Гонсіоровський, О. Мельников та інші. Видатними архітектурними пам'ятками є, перш за все, в цілому планувальна структура та забудова історичного центру міста, а також Одеський оперний театр, будинки колишніх купецьких бірж (сучасної філармонії та міської думи), палаци Воронцова, Потоцького, Толстова, Гагаріна, Маразлі. В Одесі багато музеїв, серед яких – Археологічний музей, який був заснований у 1825 році. Найбільш давню та найбільш строкатою за історичними подіями, хвилями колонізації є південно-західна частина Одеського регіону. Прикладом цього є складена авторами картосхема історії формування населених пунктів, які засновані під час панування Османської, Австро-Угорської і Російської імперій та заселялися молдованами, болгарами, старовірцями, козаками, біглими селянами-кріпаками з центральних губерній Росії (рис. 1). Після остаточного входження території сучасного Одеського регіону до складу Росії за Бухарестським мирним договором 1812 року нова хвиля болгарської і німецької колонізації доповнила та збагатила господарське і соціально-культурне життя краю, залишила численні історико-культурні пам'ятки. Завершальним етапом інтенсивного заселення території краю був пореформений період після 1861 року, коли остаточно сформувалася сучасна система розселення та багатонаціональний склад населення Одеського регіону [3], [8]. Етнічна мозаїка розселення, збереження етнічних ознак, культури, традицій та звичаїв окремих етносів в умовах посилення етнічної самоідентифікації, бажання знайомства з духовною та історико-культурною спадщиною власного етносу, з пам'ятками духовної і матеріальної культури обумовлює перспективи розвитку етнічного туризму в Одеському регіоні.

Етап формування рекреаційно-туристичного господарства сучасного Одеського регіону бере початок з 1820-х років і пов'язаний з освоєнням природних бальнеологічних ресурсів (лікувальних грязей та ропи лиманів).

Рис. 1. Історія формування населених пунктів південно-західної частини Одеського регіону

Приморські лимани (Куяльницький, Хаджибейський, Тилігульський, Будацький та ін.) є типовими накопичувачами лікувальної грязі – це дрібнозернистий намул, що містить органічні речовини, біологічно активні компоненти, гормони, мікрофлору. В цілому лікувальні грязі приморських лиманів відносяться до типу сульфідних з мінералізацією грязьового розчину до 150 г/л, за іонним складом вони хлоридно–магнієво–натрієві, з характерним запахом сірководню. Перший лікувальний заклад для надання «теплих ванн», де під керівництвом дивізійного лікаря Е.С. Андріївського були використані технології грязелікування та водолікування, був відкритий у 1833 році на березі Куяльницького лиману [7]. Пізніше такі ж лікувальні заклади були відкриті у 1843 році на березі Хаджибейського лиману (с. Усатово), у 1853 році – на Сухому лимані, у 1867 році – у с. Холодна Балка (Хаджибейський лиман). Наприкінці XIX століття для лікування почали використовуватися грязі Шаболатського (Будацького) лиману. У 1876 році за ініціативою звісних вчених і лікарів О.О. Мочутковського і А.А. Веріго було створено Одеське бальнеологічне товариство, яке сприяло розвитку курортів на лиманах і зростанню їх популярності. У 1892 році за ініціативою товариства на Куяльницькому лимані був побудований новий грязелікувальний заклад, який функціонує і зараз. У 1914 році в Одесі був відкритий Лермонтовський курорт, на базі якого у 1928 році був створений науково-дослідний інститут курортології (сучасний Український НДІ медичної реабілітації і курортології). На сьогоднішній день найбільш інтенсивно використовуються лікувальні грязі Куяльницького, Тилігульського та Будацького лиманів. Грязі Хаджибейського лиману, який став приймачем очищених стічних вод Одеси, майже втратили лікувальну дію і вже не використовуються. Лікувально–оздоровче значення має і ропа лиманів, яка містить різні мікроелементи (йод, бром, бор) та використовується для гідротерапевтичних процедур. Потенціальні можливості використання мінеральних вод Одеського регіону у бальнеології практично не обмежені, але повністю ще не реалізовані. Природні підземні води Одещини представлені, згідно із сучасною класифікацією, сірководневими, йодно–бромними та мінеральними, лікувальна дія яких визначається різним сполученням солей. Найбільш поширені хлоридні води різного катіонного складу, наприклад, гідрокарбонатно-хлоридна вода «Куяльник». Мінералізація вод коливається у межах 2–10 г/л, у відкладеннях палеогену – до 15 г/л. На території Одеського регіону інтенсивно використовуються такі родовища мінеральних вод, як «Одеське», «Куяльницьке», «Сергіївське», «Чорноморське», «Кароліно-Бугазьке». В Одесі для класичних методів санаторного лікування функціонують близько 50 артезіанських свердловин. Щорік більш 300 тисяч осіб отримують цей вид лікування (65% всіх оздоровлених в санаторних установах). Але існуюча бальнеотерапевтична база курортів Одеського регіону здатна охопити у 3–4 рази більшу кількість рекреантів. Певний інтерес для лікування можуть стати родовища мінеральних вод, які вже використовуються – «Балтська», «Кодимська», «Красноокнянська».

Етап становлення туризму як галузі господарства приходить на радянські часи, коли йшло будівництво нових та відродження вже існуючих рекреаційних закладів (Лермонтовський, Куяльницький та інші), а також багатовідомчого оформлення галузі. З'явилися нові види туристичної діяльності, активно почав розвиватися морський туризм на базі Чорноморського морського та Дунайського річкового пароплавання, сформувалися рекреаційно-туристичні райони – Одеський, Білгород-Дністровський, Татарбунарський [8]. Але розвиток туризму обмежували геополітичні та соціально-економічні фактори (обмежені можливості пересування у прикордонних територіях, дотаційний характер розвитку галузі, незадовільна матеріально-технічна база рекреаційних закладів та інші).

Сучасний етап характеризується *формуванням індустрії туризму в умовах ринкових відносин*, але стримують розвиток туризму неврегульованість правових питань між державою, середнім і малим бізнесом, відсутність вільної конкуренції, економічна криза, відсутність інвестицій, низький попит на туристичні послуги та інші соціально-економічні, а також екологічні проблеми. Але Одеський регіон зберіг високий потенціал розвитку лікувального туризму, який спеціалізується на лікуванні систем кругообігу, захворювань нервової системи, органів травлення, опорно-рухового апарату, органів дихання. В Одеському регіоні різноманітні туристичні послуги надають більш 300 туристичних фірм, якими розроблені та реалізовані понад 100 туристсько-екскурсійних маршрутів. Нами була проаналізована тематика екскурсій по окремих туристичних агентствах, а також зміст та мотивації їх проведення, які власно і визначають вид туристичної діяльності [3]. На ринці туристичних послуг виділяється такий сегмент як «Екскурсії по Одесі та її передмістям», що включає близько половини всіх туристсько-екскурсійних маршрутів Одеського регіону. За представленою тематикою екскурсій, а також популярності маршрутів у туристів отримали розвиток пізнавальний та історико-культурний, а також ландшафтно-екологічний, спортивний, екстремальний, розважальний туризм. Але можливості залучення нових потоків туристів обмежені недостатнім рівнем розвитку туристичної інфраструктури. Перспективним для розвитку туризму залишається Придунав'є, де вже отримали розвиток ландшафтно-екологічний, історико-культурний, історико-етнографічний туризм. Серед рекреаційних об'єктів виділяються Ізмайльська фортеця, приднайські озера Каргал і Кугурлуй, Дунайський біосферний заповідник, система вулиць-каналів м. Вилкове та інші. Північно-західна частина Одещини характеризується недостатнім рівнем рекреаційного освоєння, але тут є об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення («Савранський ліс», «Михайлопільський заказник»), пам'ятки ландшафтно-паркового мистецтва («Бендзарський ліс», «Кардамичівський парк» та ін.), пам'ятки археології, архітектури, які можуть стати об'єктами пізнавального, екологічного та історико-етнографічного туризму.

На сьогоднішній день найбільш впливові фактори розвитку туристичної діяльності – це сучасна фінансово-економічна криза, політична й соціально-економічна нестабільність в країні та екологічні проблеми навколишнього середовища. У туристичному господарстві Одеського регіону накопичилось багато проблем, які потребують вирішення. Необхідно узгодження організації та розвитку сучасного туризму із сучасними принципами планування території для збереження різноманіття і цілісності туристичних ресурсів, їх раціонального використання, охорони культурної спадщини та доквілля розвитку туризму.

Джерела та література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України /О.О. Бейдик. – К.: ВЦ КНУ, 2001. – 396 с.
2. Закон України «Про туризм» (324/95 ВР) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31.
3. История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. – К., 1978 – 866 с.
4. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг / М.П. Мальська, Н.В.Антонюк, Н.М. Ганич. – К. : Знання, 2008. – 661 с.
5. Масляк П.О. Рекреаційна географія / П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
6. Нефедова Н.С., Яворська В.В. Рекреаційний потенціал Одеської області, його використання та перспективи розвитку туризму //Географія в інформаційному суспільстві. Зб. наук. праць. У 4-х тт. – К.: ВГЛ Обрії, 2008. – Т. 4. – 249–251 с.
7. Одеса: місто – агломерація – портово–промисловий комплекс. / Керівник О.Г.Топчієв – Одеса: АОБАХВА, 1994. – 360 с.
8. Одеський регіон: природа, населення, господарство. / За заг. ред. О.Г.Топчієва. – Одеса: Астропринт, 2003. – 184 с.
9. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Зелений туризм / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
10. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.

Агаркова-Лях І.В.

УДК: 911.3:338.48(477.75)

ОПЫТ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТУРИЗМЕ (НА ПРИМЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ЦЕНТРА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ АРХЕОЛОГИИ И ИННОВАЦИОННОЙ ПЕДАГОГИКИ «КАРА–ТОБЕ»)

Термин «инновация» происходит от латинского «inovatis» («in» – в, «vatis» – новый) и означает введение чего-то нового, модернизацию, реформу. Сегодня применение инноваций весьма актуально и для такой сферы деятельности как туризм. С момента формирования основ теории инноваций содержание этого понятия расширялось и дополнялось, отражая новейшие стороны активизации деятельности общественного производства. В настоящее время в сущности понятия «инновация» в туризме выделяют глобальный, экономический, организационный, правовой, социальный, экологический, качественный, информационный аспекты и аспект трудовой деятельности [1]. В соответствии с качественным аспектом, инновация в туризме рассматривается как способ удовлетворения постоянно растущих потребностей и запросов туристов в совершенствовании различных форм отдыха, развлечения, путешествий и т.д. Современный турист не хочет довольствоваться традиционными формами отдыха и проведения досуга. Ему нужен отдых, позволяющий получить новые впечатления, ощущения и опыт. В связи с этим, разработка и реализация инновационных проектов в туризме является очень перспективным направлением.

В качестве примера применения инновационного подхода в туризме рассмотрим Международный центр экспериментальной археологии и инновационной педагогики (МЦЭА и ИП) «Кара-Тобе», созданный в 2000 г. группой ученых и любителей истории Крыма на базе археологических раскопок Греко-скифского городища Кара-Тобе (г. Саки, Западный Крым). Начиная с 1983 г. ежегодные археологические раскопки на городище проводит Кара-Тобинская археологическая экспедиция Института археологии Российской академии наук под руководством доктора исторических наук С.Ю. Внукова [2].

Цель статьи – рассмотреть опыт инновационной деятельности в туризме на примере МЦЭА и ИП «Кара-Тобе». Для ее достижения были охарактеризованы реализуемые и перспективные инновационные направления деятельности МЦЭА и ИП «Кара-Тобе» в области туризма.

В последние годы очевидным является кризис прежней парадигмы курортного планирования в Крыму, в основе которой находился сезонно-климатический фактор и эксплуатация исключительно природных особенностей мест отдыха и лечения. Солнце, море, воздух, целебные грязи и минеральные источники, являющиеся основой рекреационного хозяйства Западного побережья Крыма, конечно же, имеют непреходящее значение и вряд ли могут быть заменены чем-либо. Очевидно также и то, что классический набор курортно-лечебных и рекреационных услуг уже не в полной мере соответствует уровню развития современного общества, живущего в атмосфере информационной гипернасыщенности. В постиндустриальную эпоху ведущими силами развития и совершенствования человека являются образование и информация, а знание становится основным стратегическим ресурсом для общества, желающего выжить и продвинуться в жестокой конкурентной борьбе в эпоху глобализации культуры.

Основной целью МЦЭА и ИП «Кара-Тобе» является создание уникального научно-исследовательского, инновационно-педагогического и рекреационного центра международного значения. В инновационной